

PFENIG FREISINŠKEGA ŠKOFA OTONA II. IZ KOVNICE GUTENWERT
IN PROBLEMATIKA LOŠKEGA GRBA

Zanimiva razprava, odkod zamorčeva glava v loškem oziroma freisinškem grbu, ki jo je v Loških razgledih začel Viktor Žužek¹ in nadaljeval dr. Pavle Blaznik,² me je spomnila na edini kov freisinških škofov pri nas, na breški pfenig Otona II. (Lu 152),³ ki je bil kovan v srednjeveškem Gutenwertu na Dolenjskem. Tudi sam novce je izredno zanimiv in ne glede na to, da je bil v preteklosti različno tolmačen, zasluži, da mu posvetimo nekaj pozornosti.

Freisinška kovnica Gutenwert je kot večina srednjeveških kovnic na slovenskem ozemlju pričela delovati v začetku 13. stoletja. Takrat se je po postopnem uvajanju denarnega gospodarstva in s povečano trgovino s hrvaškimi deželami, z Ogrsko in s Podonavjem, povečala tudi potreba po denarju. Kovnici salzburških škofov v Brežah, ki je že od prve polovice 12. stoletja kovala kvaliteten denar, tako imenovane »breške pfenige«, so se zato ob koncu 12. in v začetku 13. stoletja pridružile številne obmejne kovnice, ki so jih po naglo rastočih mestih in trgih odpirali cerkveni in posvetni fevdalci.

Freisinška škofija je že sredi 11. stoletja pod škofom Ellenhardom (1053—1078) imela obsežna posestva na Dolenjskem.⁴ V njeno posest je spadal tudi trg Otok na Krki ali Gutenwert, kot so ga imenovali srednjeveški nemški kolonisti. Leta 1968 so se na Otoku začela izkopavanja Narodnega muzeja v Ljubljani. Izkopavanja so pod zidom cerkve sv. Miklavža, ki je iz 11. stol., razkrila topilnico železa,⁵ kar kaže na zgodnjo železarsko dejavnost. Železarstvo dokazujejo tudi kurišča in žlindra, odkrita v notranjosti druge cerkve, ostanki, ki izvirajo iz časa po porušenju te cerkve. Razvita železarsko-topilniška dejavnost v Gutenwertu je nudila ugodne pogoje za obratovanje kovnice, ki je po vsej verjetnosti delovala v sklopu železarskih delavnic.⁶

Kovnico je okoli leta 1210 odprl freisinški škof Oto II. Ta ugotovitev izhaja iz primerjave depojskih najdb. Depojska najdba v Gajevem selu⁷ v Bosni je obsegala 1296 breških pfenigov, vendar pa je bil med njimi le en primerek Lu 152. Za najmlajše novce ima A. Pogačnik denarje hrvaškega hercega Andreja II., ki naj bi bili kovani leta 1210. V Detti v Banatu, kjer je bilo leta 1880 najdenih 9035 kosov breških pfenigov, pa je bilo že 34 kosov Lu 152. Čas tega zakopa je postavil A. Luschin v leto 1220. Iz tega sledi, da se je kovanje v Gutenwertu začelo nekje po letu 1210. Oto II. je koval le malo časa. Odnosi med freisinškim škofom in Henrikom IV. Andechs-Meranskim so postajali vedno bolj ostri. Slednji si je poleg posestev Višnjegorskih vitezov, ki jih je pridobil s poroko z Zofijo, zadnjo iz Višnjegorskega rodu, zagotovil tudi obsežne freisinške posesti vključno z Otokom. Tako nekje po letu 1215 v Gutenwertu že kuje vojvoda Henrik IV. Andechs-Meranski, s čimer je kovanje freisinških škofov zaključeno.

Novec, ki je glavni predmet naše razprave, to je pfenig z oznako Lu 152, je Arnold Luschin na podlagi stilske primerjave žigov in podobnosti z bavarskimi novci te dobe opredelil kot kov freisinškega škofa Otona II. in ga dodelil kovnici Gutenwert. Novec obstaja v dveh variantah denarja in pa kot polovičnik. Na aversu je upodobljena moška glava v profilu levo, nasajena na zgornji krak križa. Med kraki križa so razporejene štiri večkrake zvezde. Vse je v dvojni krožnici. Na reversu pfeniga je čelno upodobljen angel z dvignje-

a

b

c

Zgoraj: Pfenig Lu. 152 (primerki iz Narodnega muzeja v Ljubljani) a: avers; b: revers — angel z dvignjenimi krili; c: revers — var. angel s pobešenimi krili

Spodaj: Avers pfeniga Lu. 152 (močno povečano)

nimi krili. Na prsih kot angel »varuh« dviga dlani v blagoslov. Pri varianti ima angel krila pobešana, okoli njega pa so razvrščene štiri večkrake zvezde.

Avers so v preteklosti različno tolmačili, na primer, da predstavlja glavo apostola in mučenca sv. Andreja, ali pa kot križ sv. Antona.⁸ B. Koch pa sploh zanika pripadnost tega kosa gutenverški kovnici in ga dodeljuje kovnici bamberskih škofov v Beljaku.⁹ Križ na aversu namreč tolmači kot črko »T«, kar naj bi po njegovem pomenilo inicialo bamberskega škofa Thiema (1196—1202). Vendar, če poznamo stil in uniformiranost beljaških novcev in z njimi primerjamo naš kos, vidimo, da je njegova pripadnost beljaški kovnici izključena. Pač pa se revers popolnoma ujema z žigom regensburških pfenigov,¹⁰ kot je že ugotovil Luschin. Ker so freisinški škofje kolonizirali svoja posestva na Kranjskem tudi s kolonisti iz Bavarske, je zelo verjetno, da je Oto II. za potrebe svoje novoustanovljene kovnice pripeljal kovničarje iz Regensburga. Naslednje potrdilo, ki govori za dodelitev našega novca freisinškemu škofu, pa je ikonografsko-heraldičnega značaja. Glava z zadaj povezanimi lasmi, ostro odrezana pri vratu, je nataknjena na križ in očitno predstavlja glavo mučenca. V povečavi so dobro vidne obrazne podrobnosti. Razločno vidimo zelo velik nos s širokima nosnicama in z zelo debelima ustnicama. Te značilnosti kažejo, da gre pri našem mučencu za zamorca.¹¹ Zamorec pa je sestavni del grba freisinških škofov in odtod tudi osrednja točka škofjeloškega grba.

Tu smo v bistvu prišli do vprašanja, od kod zamorčeva glava v škofjeloškem grbu, vprašanja, ki so ga Loški razgledi večkrat obravnavali.¹² Dr. Pavle Blaznik se v članku »K problematiki loškega grba« sklicuje na M. Hartiga, ta pa na mnenje barona V. Bugniet, da je glava zamorca istovetna z glavo sv. Korbinijana, ustanovitelja freisinške škofije. To nikakor ne drži. Namreč sv. Korbinijan, rojen v bližini Meluna ob Seini (južno od Pariza), je bil Evropejec. Bil je škof, potujoči pridigar, misijonar in puščavnik ter je umrl naravne smrti. V visokem srednjem veku, ko se je natančno vedelo, kaj kdo nosi v ščitu ali na pečatu, nikakor ni moglo priti do »deformacij« belca v zamorca, počasnih zniževanj mitre ali do transformacije mitre v krono. To, da je na freisinških novcih škofa Alberta (1158—1183) upodobljena na aversu glava sv. Korbinijana, nima prav nobene zveze z zamorcem v freisinškem grbu, kajti zamorec je heraldični znak zase in ga ne smemo mešati z glavo sv. Korbinijana. Sv. Korbinijan vedno nosi mitro, svetnik pa je upodobljen čelno. Zamorec pa nosi krono in je vedno predstavljen v profilu.¹² Ker sv. Korbinijan očitno ni istoveten z zamorcem v freisinškem grbu, nam še vedno ostane vprašanje, koga predstavlja zamorčeva glava. V pošteb bi lahko prišli sv. Mavricij, mučenec, sv. Zenon ali pa eden od sv. Treh kraljev. Odgovor nam daje naš novc Lu 152, kajti na križ nasajena glava je lahko le glava mučenca, v našem primeru sv. Mavricija, poveljnika tebaiske legije, ki je prišla iz Egipta. Sv. Mavricij je po cerkveni zgodovini zamorec. Za vlade Dioklecijanovega sovladarja, cesarja Maksimiljana, je bil Mavricij pri Agaunumu ob Rhôni (danes Saint Maurice) skupaj z vso legijo (6600 mož) pogubljen z obglavljenjem, ker ni hotel žrtvovati cesarju in poganskim bogovom. Svetnik je v cerkvah upodobljen kot vojščak v oklepu z zastavo, okrašeno s sedmimi zvezdami, ki ponazarjajo tisoče obglavljenih kristjanov. Zvezde pa so prisotne tudi na našem novcu! Poleg tega pa bi lahko domnevali, da je angel, prikazan na reversu, nadangel Mihael — zaščitnik vojščakov, ki po srednjeveških legendah skupaj s sv. Gabrielom ponese dušo (v našem primeru duše mučencev)

v nebo. To tezo podkrepljuje domneva Gestrina,¹⁴ da gre pri izkopanih ostan-kih otoške cerkve iz 11. stoletja za patronat sv. Mihaela.

Glava na opisanem novcu predstavlja najstarejšo upodobitev zamorca v freisinški heraldiki, kjer pa je zamorec, domnevni sv. Mavricij, še brez krone. Krona se pojavi šele za škofa Emiha od leta 1286 dalje. To, da je kasneje svetnik upodobljen s krono, naj nas ne moti, kajti krona je v kasnejših ob-odobjih običajni svetniški atribut. S tem da smo poskusili identificirati »loške-
ga« zamorca kot sv. Mavricija, pa ostane naslednje vprašanje, to je, zakaj ravno sv. Mavricij v freisinškem grbu, še vedno odprto, vendar pa ni dvoma, da se tudi nanj ne bo nekoč našel odgovor.

Opombe

1. V. Žužek, Zamorec v loškem grbu, *Loški razgledi* 22, 1975, 261; P. Blaznik, K problematiki loškega grba, *ibidem*, 261. — 2. P. Blaznik, Se k problematiki loškega grba, *Loški razgledi* 24, 1977, 279. — 3. A. Luschin, Friesacher Pfennige, *Num. Zeitschrift*, Wien 1923. — 4. P. Blaznik, *Zemljiška gospostva v območju freisinške do-lenjske posesti*, Razprave SAZU IV/6, 1958, 5. — 5. V. Šribar, Obrtna dejavnost na Otoku pri Dobravi — freisinškem trgu Gutenwerth, *Loški razgledi* 19, 1972, 58. — 6. Obstoj kovnice Gutenwert dokazujejo že sami novci (tudi z napisom GV-TEN-WERT), ki so jih tu kovali Andechs-Meranci in kasneje tudi Babenberžani. — 7. A. Pogačnik, Najdba breških pfenigov pri Gajejem selu v Bosni, *Glasnik Numizmatičnega društva Slovenije* 8, 1972. — 8. D. M. Metcalf, *The Coinage of South Germany in the thirteenth Century*, 59, št. 493. — 9. B. Koch, Ein friesacher Pfennig des Bischofs Thiemo von Bamberg, *Mitt. der Num. Gesellschaft Wien* 7, 1950. — 10. Glej op. 8, Mtcf. št. 20, 21. — 11. Primerjaj z upodobitvijo zamorčeve (»mavrove«) glave na denarju madžarskega kralja Ludovika I. Anjou (1342—1382): *Corpus Nummorum Hungariae* — Retty št. 89, 90, 91. — 12. Glej op. 1 in 2. — 13. Isto mnenje zastopa A. W. Ziegler, omenjen v Blaznikovem članku: *Loški razgledi* 24, 1977, 279. — 14. F. Gestrin, *Zgodovinski časopis* 26, 1972, 35.

Zusammenfassung

DER PFENNIG DES FREISINGER BISCHOFES OTTO II. AUS DER MÜNZSTÄTTE GUTENWERTH UND DIE PROBLEMATIK DES WAPPENS VON ŠKOFJA LOKA

Im Markte Gutenwerth, der zu den Besitztümern der Freisinger Bischöfe in Unterkrain gehörte, gründete der Bischof Otto II. im Jahre 1210 eine Münzstätte. Hier wurde nur ein Typus des Pfennigs in zwei Varianten und ein Halbpfennig des-selben Typus geprägt. Aufgrund einer Vergleichung der Rückseite dieser Münze, auf der ein Engel abgebildet ist, mit gleichzeitigen Regensburger Pfennigen hat A. Luschin diese Münze als Erzeugnis der Münzstätte in Gutenwerth bestimmt und sie dem Bischof Otto II. zugewiesen. Auf der Rückseite der Münze ist der abge-schlagene und auf ein Kreuz aufgesetzte Kopf eines Märtyrers abgebildet. Die ana-tomischen Besonderheiten des Kopfes weisen darauf hin, daß es sich um die Dar-stellung eines Negers handelt. Der Autor identifiziert ihn als den Kopf des hl. Mau-ritius, des Märtyrers, der mitsamt seiner ganzen Legion enthauptet wurde. Die tausend enthaupteten Christen werden durch die Sterne symbolisiert, die auf der Münze rund um den Kopf des Heiligen angeordnet sind. Weil der Negerkopf schon durch Jahrhunderte einen Bestandteil des Freisinger Bischofswappens und damit auch des Stadtwappens von Škofja Loka bildet, ist es sehr wahrscheinlich, daß auf dieser Münze, welche zuverlässig der Freisinger Münzstätte Otto II. in Gutenwerth angehört, auch ein Neger abgebildet ist, der aller Wahrscheinlichkeit nach den hl. Mauritius, den Märtyrer, darstellt.